

L.H.H.

Zelk Zoltán 70 éves

„Gyermekkoromat csak néhány éve találtam meg, de kamaszkoromat sohase vesztettem el. Ha én vonaton utazva utolsó munkásokat látok, föltétlen odaülök kibicelni. És egyszerre vagyok munkásoknak kibicelő öregember, meg a nagybátyám kocsmájában vagy a sztrájkanyagokon utlizó hajdani munkásoknak kibicelő inasgyerek.”

Ezt az önjellemzést a költő egy — Mezei Andrásnak adott — interjúban fogalmazta meg. Zelk Zoltán hetven éve jár-kel hazai kis világunkban, hogy folyton odaüljön az emberek mellé, s figyelve rájuk, róluk s nekik szóljon. Már a kisgyermek, a kántor fia ott kuporgott a „templomudvaron” — ahogy ezt ilyen című írásában elmondta —, figyelve a nagy szakállú véneket, a titokzatos, legendás figurákat, akiktől gyermekkori emlékei Chagall képeit idéző hangulatukat kapták; s ugyanúgy leste tágra nyílt szemmel a szatmárnémeti inasgyerek a műhelyek mélyén munkálkodó proletárokat, de a kisvárosi korzó forгатagát is, melyből menthetetlenül kirekesztettnek érezte magát.

A bihari-szatmári gyermekkor a falu, a kisváros élményeivel, a nyelv partiumi ízeivel ajándékozta meg, és a népdal termékenyítő hatásával, mely sokáig leginkább gyermekverseit formálta, hogy aztán legérettebb öregkori lírájában ismét előtűnjék.

Amikor a szatmári munkásfiú elindult a fővárosba, Kassák Lajos lapjai már közölték verseit. Am Budapesti barátságtalanul fogadta: rövidesen letartóztatás, kitoloncolás lett az osztályrésze az ifjúmunkás mozgalomban való részvétele miatt. Nem hagyta származni magát, visszatért álnéven, és lemerült a fővárosi szegények sokaságába. 1928-tól kezdve a Nyugat, majd utóbb a Magyar Csillag, a Válasz, a Szép Szó közölte verseit, prózai írásait; 1930-ban pedig *Csuklódón kibuggyan a vér* címmel megjelent első kötete, s méltatását, bírálatát nem kevésbé rangos költő vállalta, mint Radnóti Miklós. „Tizenhat súlyos férfivers — úgy jellemezte — ez a legjobb kifejezője ennek a költészetnek. Férfillira. Olyan, mint egy kemény kézfogás.”

A költőtárs-kritikust az egyszerű, tiszta, minden cifraság nélküli formanyelv ragadta meg, s a szocialista mondanivaló, amellyel Zelk Zoltán az ifjúmunkásokhoz fordult. Valóban, ezek a népdalízeket hordozó szabadversek már sejtetik a városi nép költőjének jelenlétét. Verseiben és kisprózájában egyaránt kirajzolódik a nagyváros kisembereinek élete, alakja, napjaik csöndes tragikumuma és ezer apró győzelme. Munkások és munkanélküliek, ágyrajárók, bohémek, nyomorgó értelmiségiek, pénztelen művészek népesítik be a kávéházak, bérkaszárnnyák, futballtribünök világát: létüket hol elégikus bánat, hol fojtogató félelem tölti be.

Zelk Zoltán alkatilag is hajlamos volt a szorongó lelkiállapotokra, egy sötét erdőben eltévedt gyerek riadalmával fordult a világ felé. A háborús évek mindinkább elsötétülő korszaka azonban épp elég okot adott a félelemre önmagában is, hiszen létében fenyegette az érzékeny lelkű költőt. Egy elvadult világba hozott bensőséges érzelmeket, gyöngédséget, kesernyés humort, s ettől a világtól csak üldözést várhatott. Két évet töltött munkaszolgálatosként a háborúban, volt bujdosó, rejtegetett üldözött, elvesztett szeretett barátokat; mégis állta a vihart, s ebben nagy erőforrást jelentett számára a hűséges hitves, *Bátori Irén*.

A felszabadulás után meghatványozott munkakedvvel látott hozzá a „szellemi újjáépítéshez”, sokféle műfajban tevékenykedett, volt költő, újságíró (a Szabadság című napilap rovatvezetője, majd a Kisdobos szerkesztője), színikritikus, verseskötetei egymás után jelentek meg, s nem késtek a kitüntetések sem: előbb a Baumgarten-díj, aztán az első, később a második Kossuth-díj, majd két alkalommal József Attila-díj. E tevékeny korszakában sodródik szélsőséges végletekbe, s ezek nyomán újabb tragédiákba. A legsúlyosabb csapás a felejthetetlen feleség halálával érte, akit a magyar líra egyik legszebb „siratónékeivel”, a *Sírállyal* búcsúztatott. Évekkel később a Karinthy Ferencnek adott interjúban így emlékezik rá: „Ami a rettegést illeti, az az én magánrettegésem. Gyermekkorom óta halálfélelemmel megverve éltem. A halálfélelem nálam azt jelentette, hogy a semmitől félek, a nemlétezésről félek, nem tudtam elhinni a halált. Mikor hittem el először? Mikor 1958-ban meghalt a feleségem, Irén.”



92

Könyvtáros

1976 ... 11

Talpra állt, ám tragikus életérzését a betegségek, a „közelítő tél”, az öregség mind jobban fokozzák. Mint annyi nagy költőnknél, nála is az őszikék hozzák a legdúsabb termést; az esendő test fájdalmait, a betegség szorításából emlékeibe menekülő öregember vágyait, nosztalgiait, félelmeit és reményeit nagyon letisztult, tömör formában megszólaltató verseket. Miközben „billen, ferdül alatta a világ”, „rég holtakat” idéz, megírja a szenvedés és öregedés valóságos „népdalait és balladáit”. Közben kitűnő atmoszféra teremtő erővel, finom iróniával vázolja *Tegnap* című kisprózaí kötetében a múlt figuráit; tárja föl poétikus mesejátékával, az *Ezernevű lánnyal* a népi és műköltészet találkozásának új távlatait; egymás után sorjázó *gyermekverseinek* bájával pedig belopja magát a gyermekolvasók szívébe.

Zelk Zoltán a szegények, megaláztatottak és megszorítottak költője, zuhanások és földindulások után, „mégis, mégis, mégis” „újra járni tanulva” szól mások helyett, de korántsem reménytelenül a közösséget illetően. Amint a Karinthynak adott, előbb említett interjúban leszögezi: „*Reménykedem és rettegek. A reménykedés nem magánreménykedés; bízom abban, hogy az emberiség további útja, hogy a magyar nép további sorsa szebb és jobb lesz. Ma már egyetlen ostoba mozdulat elpusztíthatná az emberiséget. De nemcsak bízom, hanem hiszek is abban, hogy ilyesmi nem történik.*”

70. születésnapja alkalmából még hosszú, alkotásban eltöltött éveket kívánnak neki a könyvtárosok. Köteteit nem soroljuk föl, hanem ezúttal is felhívjuk a figyelmet a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1975-ben megjelent Zelk Zoltán bibliográfiájára, mely életéről és munkásságáról gazdag adatokkal tájékoztat.